Žene u vazduhoplovstvu - prvih 100 godina

OLJA V. ČOKORILO, Univerzitet u Beogradu,
Saobraćajni Fakultet, Beograd

Pregledni rad
UDC: 656.7-055.2(497.11)
DOI: 10.5937/tehnika2003375C

Iako jedna od najmlađih grana transportne industrije, vazdušni saobraćaj je od pionirskog perioda do danas izazivao pažnju javnosti, bilo da su u pitanju nove tehnologije i dostignuća, bilo da je reč o aspektu bezbednosti. Razvojem ova dva segmenta, razvijala su se i nova zanimanja u kojima su žene tradicionalno bile manje zastupljene. Ovo istraživanje ima za cilj da ukaže na trenutni status žena u sektoru vazdušnog saobraćaja, kao i na mogućnosti da se u narednom periodu ostvare osnovni principi rodne ravnopravnosti, posebno u sektoru vazdušnog saobraćaja u Republici Srbiji.

Ključne reči: rodna ravnopravnost, vazdušni saobraćaj, bezbednost, 4.0 industrija, obrazovanje

1. UVOD

Republika Srbija u okviru ciljeva održivog razvoja, kao jedan od 17 ciljeva definiše strategije koje se odnose na rodnu ravnopravnost. U pogledu transporta i rodne ravnopravnosti za sada ne postoje posebno definisani ciljevi, već se deo istih može prepoznati u cilju kojim se preporučuje da se ženama obezbedi da u potpunosti i efektivno učestvuju i imaju jednake mogućnosti za rukovođenje na svim nivoima donošenja odluka u političkom, privrednom i javnom životu, a dalje kroz taj isti cilj da se poveća udeo žena na rukovodećim položajima koji je u 2008. godini iznosio 13.5%, a u 2018. godini 21.2% [1]. Ovi statistički podaci ujedno reflektuju i aktuelnu sliku o zastupljenosti žena u transportu u Evropskoj uniji.

Prema [2] definisana je raspodela prema vidovima prevoza kao što je prikazano u narednoj tabeli.

Tabela 1. Rodna zastupljenost u transportnoj industriji prema vidu prevoza

	Drumski i železnički transport	Vazdušni transport	Vodni transport	Logistika i skladištenje	Poštanski transport
Muškarci	86%	60%	80%	74%	61%
Žene	14%	40%	20%	26%	39%

Adresa autora: Olja Čokorilo, Univerzitet u Beogradu, Saobraćajni fakultet, Beograd, Vojvode Stepe 305

e-mail: o.cokorilo@sf.bg.ac.rs

Rad primljen: 16.03.2020.

Rad prihvaćen: 23.03.2020.

Generalno gledano, rodna ravnopravnost u transportu, danas se tretira u tri pravca:

- Uključivanje žena i omogućavanje korišćenja npr. javnog prevoza, sopstvenog automobila i mobilnosti (karakteristično za zemlje trećeg sveta);
- Povećanje mobilnosti žena u pojedinim vidovima (npr. bicikliranje);
- Povećanje stope zaposlenosti žena u pojedinim transportnim sektorima.

2. KONKURENTSKE KARAKTERISTIKE VAZDUŠNOG SAOBRAĆAJA

U poređenju sa svim ostalim vidovima transporta, najveći porast obima saobraćaja u poslednjih 25 godina, zabeležen je u vazdušnom saobraćaju. Izraženo u broju prevezenih putnika po pređenom kilometru (pass/km), rast vazdušnog saobraćaja u proseku iznosi godišnje 7.4% od 1980. godine do danas. Dnevno, više od 25000 aviona preleti iznad teritorije čitave Evrope i sudeći prema trendu rasta, može se očekivati da se ovaj broj udvostruči na svakih 10-15 godina.

Slika 1 - Očekivana stopa rasta vazdušnog saobraćaja u svetu prema ICAO

Vazdušni saobraćaj u Evropskoj uniji je u proteklih 25 godina zabeležio značajne promene u pogledu tržišne politike, porasta broja operacija, preleta, broja putnika, itd. Statistički podaci za Evropsku uniju, na nivou 2018. godine beleže sledeće značajne rezultate:

- 440 aerodroma u Evropskoj uniji;
- 1,4 milijardi prevezenih putnika;
- Preko 25.000 letova dnevno;
- 10 miliona avio-operacija godišnje;
- +5% godišnje povećanje saobraćaja;
- 16,9 miliona preleta godišnje;
- Više od 7,5 miliona zaposlenih u vazduhoplovnoj industriji;
- 6.000 proizvedenih aviona u Evropskoj uniji (prvenstveno se odnosi na proizvođača Airbus).

Od 1992. godine do danas u Evropskoj uniji je ostvarena veća povezanost linija i uspostavljene su brojne nove destinacije. Jedan od razloga leži u pristupačnosti cene karte. Primera radi, cena prevoza za četvoročlanu porodicu za let Milano-Pariz iznosila je u proseku 1.600 €, 1992. godine, dok je u 2017. godini za iste uslove uz korišćenje nisko-budžetnih avio-kompanija cena prevoza iznosila oko 100 €. Jedan od glavnih faktora je taj što je otvaranje nacionalnih tržišta i stvaranje jedinstvenog vazduhoplovnog tržišta Evropske unije izazvalo veću konkurentnost, u pogledu ruta i destinacija ka gradovima u Evropskoj uniji i izvan. Zapravo, danas postoji gotovo osam puta više ruta u odnosu na 1992. godinu.

Dobar primer je takođe i aerodrom u Dablinu, gde je broj ruta unutar Evropske unije sa 36 u 1992. godini povećan na 127 u 2017. godini. Tokom ovog značajnog perioda rasta, došlo je do smanjenja kašnjenja u obavljanju vazduhoplovnih operacija, a takođe poboljšani su globalno bezbednost i obezbeđivanje, usled posvećenosti nacionalnih i evropskih vazduhoplovnih organizacija, civilnih vazduhoplovnih vlasti i vazduhoplovnih subjekata.

Novi sporazumi u vazdušnom saobraćaju između Evropske unije i njenih najvećih vazduhoplovnih partnera širom sveta doveli su do otvaranja novih destinacija i nižih cena putovanja.

Potražnja u vazdušnom saobraćaju je dovela do kontinuiranog porasta broja novih ruta. 2015. godine skoro 929 miliona putnika opsluženo je kroz 450 aerodroma u okviru Evropske unije, što je skoro 3 puta više nego 1992. godine. Takođe, nastavljen je i razvoj regionalnih aerodroma koji ujedno pospešuju balansirani ekonomski rast u svim regijama Evropske unije.

Praksa je pokazala da više ruta i bolja povezanost u vazdušnom saobraćaju pospešuju ekonomski rast.

Primera radi, 2014. godine vazduhoplovna industrija je zapošljavala 8,8 miliona ljudi, i doprinela je sa preko 621 milijardi € kroz bruto nacionalni dohodak Evropske unije. Takođe, vazduhoplovna industrija je važna za razvoj srednjih i malih preduzeća i turizma. Ocenjuje se da se 1 € utrošen u sektoru vazdušnog saobraćaja generiše 3 € kroz čitavu ekonomiju. Takođe, ocenjuje se da se za svako novo radno mesto generišu tri paralelna u drugom sektoru (logistici, turizmu, prodaji, itd). Regulativa i propisi Evropske unije takođe osiguravaju da zaposleni u vazduhoplovstvu imaju ista „prava“ na globalnom nivou. Osim toga, broj letova i kvalitet usluga mogu umogome uticati da velike korporacije otvaraju svoje centrale na određenim destinacijama upravo zbog dobre globalne povezanosti i mreže linija.

Vazdušni saobraćaj je na globalnom planu u proteklih 100 godina razvoja doživeo značajan uspeh u odnosu na druge vidove prevoza, pre svega zbog samih konkurentskih karakteristika kao što su: velika brzina, lako savlađivanje prirodnih prepreka, visok stepen povezanosti linija, bezbednost i udobnost.

3. SEKTOR VAZDUŠNOG SAOBRAĆAJA - PRAVCI RAZVOJA

Iako jedna od najmlađih grana transportne industrije, vazdušni saobraćaj je od pionirskog perioda do danas izazivao pažnju javnosti, bilo da su u pitanju nove tehnologije i dostignuća, bilo da je reč o neželjenim događajima, odnosno udesima. Tako se istorijski izdvojio i trend praćenja razvoja od vazduhoplovne industrije 1.0 do današnje vazduhoplovne industrije 4.0 (slika 2), a sa druge strane trend razvoja misli o bezbednosti od ere tehnoloških faktora, preko ljudskog faktora, zatim organizacione ere i danas systemske ere gde se bezbednost fokusira ne na pojedinca, već na čitav sistem u kome se odvija vazdušni saobraćaj (slika 3). Tradicionalno, podstaknut najpre razvojem vojne industrije, komercijalni vazdušni saobraćaj se na početku evolucije oslanjao upravo na ovaj segment.

Međutim, paralelno sa razvojem tehnologije i koncepta bezbednosti, izdvojio se još jedan fenomen, a to je porast broja žena u vazduhoplovnoj industriji koji se ne odnosi isključivo na kabinsko osoblje (što se godinama smatralo zanimanjem namenjenim ženama). Tako su se brojne žene kroz istoriju izdvojile kao pioniri u brojnim oblastima: vojne pilotkinje, komercijalne pilotkinje, akrobatske pilotkinje, test pilotkinje, kontrolorke letenja, astronautkinje, advokatkinje, inženjerke, predstavnice zemalja i međunarodnih organizacija civilnog vazduhoplovstva, itd. Sa razvojem savremenog vazduhoplovstva, žene su uzele veoma važne uloge kao donosioci odluka, ali i na izvršilačkim i operativnim funkcijama što je globalno u okvirima 20% u odnosu na muškarce.

Slika 2 - Razvoj vazdušnog saobraćaja do industrije 4.0 [3]

Slika 3 - Razvoj misli o bezbednosti u vazdušnom saobraćaju [3]

4. RODNA RAVNOPRAVNOST U OKVIRIMA SRPSKE TRANSPORTNE ZAJEDNICE

Prema zvaničnim statističkim podacima koje publikuje Republički zavod za statistiku, dostupni su godišnji podaci o zaposlenim licima prema sektoru [4], kao što je prikazano u tabeli 2.

Tabela 2. Zaposleni u saobraćaju i telekomunikacijama 2014-2018.

	2014	2015	2016	2017	2018
Železnički	17078	16622	13641	10229	10207
Drumski	12542	14671	16266	16307	20648
Cevovodni	1298	1269	1259	1271	1244
Gradski	12000	12221	11295	11619	11516
Unutrašnji plovni putevi	537	584	538	512	435
Vazdušni	1858	2601	2693	3163	3113
Pretovar	905	965	958	1029	877
Ukupno	46218	48933	46650	44130	48040

Osnov za razvoj zanimanja u vazdušnom saobraćaju predstavljaju obrazovni i nastavni programi na univerzitetima. Posmatrajući ulogu univerziteta širom sveta, može se videti da je broj studentkinja u porastu u odnosu na broj studenata koji apliciraju na studijske programe iz domena vazdušnog saobraćaja. Kada je reč o Republici Srbiji, praksa pokazuje da se studentkinje lakše opredeljuju za nastavak studiranja i usavršavanje u inostranstvu, te da su tako stečena

znanja od velikog značaja kasnije za nastavak karijere u Republici Srbiji i transver znanja ka savremenim trendovima u vazdušnom saobraćaju.

5. RODNA RAVNOPRAVNOST U VAZDUŠNOM SAOBRAĆAJU

Na osnovu raspoloživih podataka [4] u sektoru vazdušnog saobraćaja u Republici Srbiji, registrovan je ujednačen broj zaposlenih u kategoriji zaposleni u pravnim licima, lica koja samostalno obavljaju delatnost, preduzetnici i zaposleni kod njih:

- 2016. godine ukupno 1435 zaposlenih;
- 2017. godine ukupno 1458 zaposlenih;
- 2018. godine ukupno 1456 zaposlenih.

Ovi rezultati oslikavaju globalnu sliku po pitanju rodne ravnopravnosti, pa će u nastavku biti prikazani najznačajniji pokazatelji. Iako u vazdušnom saobraćaju postoji jedan manji broj zanimanja okrenut prvenstveno ženama, većina poslova se smatra „muškim“ zanimanjima. Podaci o broju pilotkinja [5] kod vodećih avio-prevoznika ukazuju na ukupan broj od 7409 pilotkinja, odnosno 5,18% (slika 4).

Slika 4 - Vodeći avio-prevoznici kod kojih su pilotkinje najzastupljenije [5]

Prema podacima Međunarodnog udruženja vazduhoplovnih prevoznika, podaci iz 2018. godine ukazuju da kada je reč o vodećim svetskim avio-kompanijama samo 3% žena su direktorke kompanija, 8% direktorke finansija, 3% direktorke na operativnim funkcijama, dok je najveći broj direktorki u sektoru ljudskih resursa, 32%. Primera radi u NASA je prema zvaničnim podacima iz 2019. godine bilo zaposleno 34,1% žena, u civilnim vazduhoplovnim vlastima 23,4%, u nacionalnom odboru za istraživanje udesa i nesreća 39,2%. U zanimanjima vezanim za poslove održavanja vazduhoplova, testiranja i plovidbenost vazduhoplova, zastupljenost žena je ispod 3%. U dispečarskim poslovima, žene su globalno zastupljene

oko 20%, dok su kao članice kabinskog osoblja zastupljene 79%. Najveći udeo žena u vazдушnom saobraćaju je u poslovima agentica za putovanja, čak 85,5%. Zastupljenost žena u nastavnom osoblju na vazduhoplovnim univerzitetima u svetu procenjuje se na oko 20-25%, dok je npr na Univerzitetu u Beogradu Saobraćajnom fakultetu postignut idealan balans od 50%. Zastupljenost studentkinja na Saobraćajnom fakultetu se u proteklih 5 godina kreće u odnosu 50-59%. U narednoj tabeli prikazana je SWOT analiza koja se odnosi na potencijal budućih vazduhoplovnih kadrova.

Tabela 3. SWOT analiza sektora vazdušnog saobraćaja i mogućnosti zaposlenja budućih kadrova

S - Sektor koji se najbrže razvija proteklih decenija; - Suficit u broju zaposlenih, određenih profila npr. pilota; - Aktuelni obrazovni profili i programi; - Univerzalni globalni programi i obuke; - Harmonizovani propisi;	W - Nedovoljno razvijen sistem stručne prakse za studente završnih godina u vazduhoplovnim organizacijama u Republici Srbiji; - Nerazvijen ili nedovoljno razvijen program <i>talent management</i> u okviru vazduhoplovnih subjekata;
O - Mogućnost razvoja međunarodne karijere nakon studiranja u Republici Srbiji; - Srodnost i sa drugim sektorima poput logistike;	T - Turbulencije na tržištu rada usled pandemije COVID 19 virusa; - Neizvesnost u opstanku vazduhoplovnih subjekata u svetu nakon pandemije;

Osim navedenih razlika, posmatrano u celokupnom transportnom sistemu u Republici Srbiji, postoje razlike i u platnim razredima [6], međutim to nije obuhvaćeno istraživanjem u ovom radu.

6. ZAKLJUČAK

Obrazovanje i politika rodne ravnopravnosti predstavljaju osnovu za razvoj kadrova i inkluziju žena u sektor vazdušnog saobraćaja u Republici Srbiji. Važan korak u poboljšanju statusa žena predstavlja:

- Promocija vazdušnog saobraćaja i zanimanja u mlađim uzrastima kod devojčica;

- Upoznavanje sa specifičnim zanimanjima poput zanimanja pilota;
- Organizacija poseta dece školskog uzrasta vazduhoplovnim subjektima, itd.

Pored ovih bazičnih mera, neophodan je sistemski pristup države koja bi adekvatnim merama, politikama, simulacijama određenih zanimanja i vođenjem brige o rodnoj ravnopravnosti u sektoru vazdušnog saobraćaja omogućila postizanje balansiranog pristupa u razvoju i zapošljavanju budućih stručnih kadrova.

LITERATURA

- [1] European Institute for Gender Equality (EIGE) [Internet]. EU; 2020 [citirano 23.03.2020]. Dostupno na: https://europa.eu/european-union/about-eu/agencies/eige_en.
- [2] European Union Labour Force Survey [Internet]. EU: Eurostat; 2016 [citirano 23.03.2020]. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/-european-union-labour-force-survey>
- [3] Čokorilo „ Urban Air Mobility: Safety Challenges, *Transportation Research Procedia*, Vol. 45, pp. 21-29, 2019. doi: 10.1016/j.trpro.2020.02.058 ISSN 2352-1465.
- [4] Statistički godišnjak 2019 [Internet]. Republika Srbija: Republički zavod za statistiku; 2019 [citirano 23.03.2020]. Dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G20192052.pdf>
- [5] Lutte R. K, Women in Aviation: A Workforce Report [Internet]. USA: University of Nebraska at Omaha Aviation Institute; 2019 [citirano 23.03.2020]. Dostupno na: <https://digitalcommons.unomaha.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1005&context=aviationfacpub>
- [6] Gender Equality in Transport in Serbia [Internet]. Beograd: Final Report, World Bank; 2019 [citirano 23.03.2020]. Dostupno na: <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2020-02/GETS%-20MS2%20izve%C5%A1taj%20FINAL%2011.02.2020pdf>

SUMMARY

WOMEN IN AVIATION - THE FIRST 100 YEARS

Although one of the youngest transport modes and transportation industries, air transport has, since its pioneering period, attracted public attention, in terms of new technologies and aviation safety. With the development of these two segments, new occupations were developed in which women were traditionally less represented. The purpose of this research is to highlight the current status of women in the air transport sector, as well as the possibilities to realize the basic principles of gender equality in the future, especially in the air transport sector in the Republic of Serbia.

Key words: gender equality, air transport, safety, 4.0 industry, education